

Cséby Géza

Keresztury Dezső és a Balaton

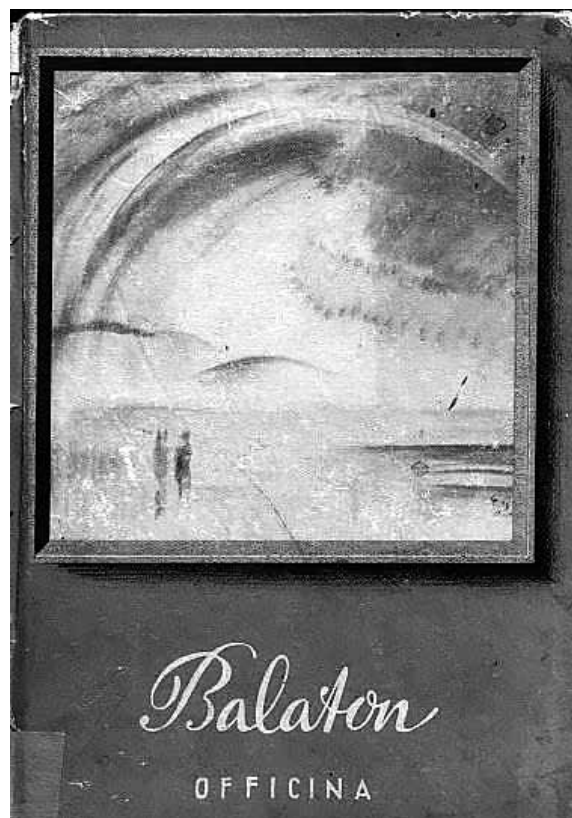
Régi családi beszélgetések kapcsán idézem fel nagyanyám nemesgulácsi vizitjeit az Eőry-házban. A badacsonyládbi birtokokkal rendelkező ősöm ugyanis gyakran ruccant át férjével együtt Keszthelyről Lábdiiba, birtokai megismerésére, a vincellér jelentésének meghallgatására, a további munkálatok elrendezésére. Lábdi pedig közel esett Nemesgulácshoz, s az akkori nemesi-polgári társaság összetartott. Sajnos nem sok minden maradt meg ezekből a látogatásokból a családi legendárium lapjain, csupán egyetlen mondat, amely azután szállóigévé is vált nálunk.

– Erzsikém, igyál egy kis gulácsi vizet. – Köszönöm Etelkám. Persze a gulácsi víz nem holmi közönséges ital volt, hanem a községben feltörő enyhén szénsavas forrás remek üde, tiszta vize. Etelka pedig Keresztury József felesége, Keresztury Dezső édesanyja.

Keresztury Dezső a Panoráma Kiadónál 1960-ban megjelent *Balaton* című remek, személyes útikalauza, bedekkere, művelődéstörténeti pannója nem említi ezt az esetet, viszont szól Erzsike nővérének férjéről, a sümegi múzeumalapító régészről, íróról Darnay Kálmánról.

– „Hi-hiszen akkor t-ti az én M-muki barátom gy-gyerekei vagytok! – kiáltott fel csillogó szemmel az öreg Darnay, amikor átadtuk apósom üdvözlését. Egy padban ültünk az iskolában, folytatta – s boldogan kezdte felidézni ifjúsága emlékeit, miközben hatalmas kulccsal kinyitotta a vasveretes falusi barokk tölgyfaajtót, mely fölött és mellett festésüket hullató templomi faragványok függtek a falon. (...) A szálfagyenes öregúr, akinek fejét oly szép érettre szívtá az idő, mint ő maga tajtékipáit, dadogott kissé. Magyarázataiba angyali természetességgel vegyült össze az emlékezés és a szakismeret.”

E kis családtörténetire formálódott bevezetés talán rávilágít arra, hogy az emlékek kútjából

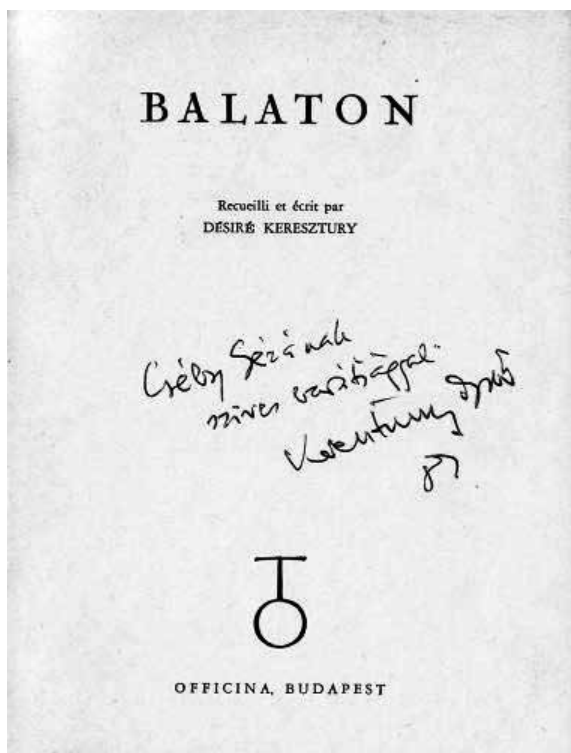

Keresztury Dezső: Balaton, 1940 borítója (a francia nyelvű kiadás)

mennyi egykori történetet lehet felszínre emelni. Hogy ezen a tájon (gondolom másutt is) mennyire szoros – rokoni, baráti, vagy ismeretségi – szálak fűzték egybe az azonos társadalmi réteghez tartozó embereket. Szerencsésebb esetben a szülőföld szeretete is. Ez az öröm és érzés azonban nem mindenkinek lehet sajátja. Ehhez mélyebb empátia, kötődés, érzékenység kell. Keresztury Dezsőnek azonban mindez megadatott.

Nem nehéz bizonyítani Keresztury Dezső Balatonnal való szoros kapcsolatát, hisz önmagát „összbalatoni gyökérzetűnek” vallotta. Ennek számos konkrét jelét is adta.

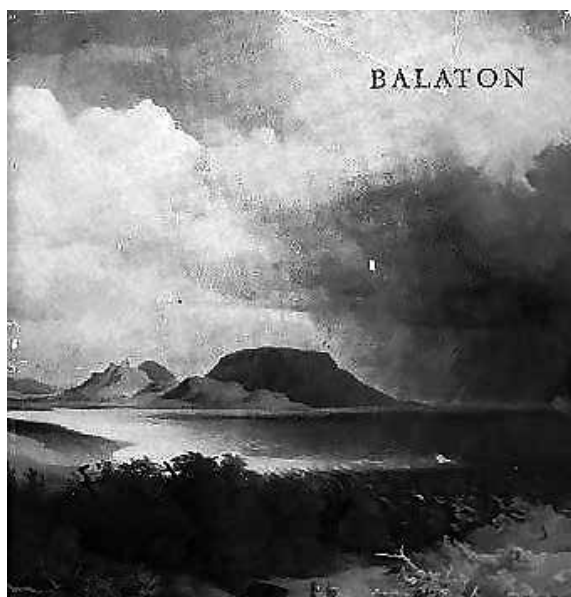
Egy rövid előadás, korreferátum keretében csupán jelzésekre, képek felvillantására lesz

Keresztury Dezső: Balaton, 1940 címlapja

lehetőség. A tőle származó idézetekkel próbálom bizonyítani azt a Balatonhoz való belső lelki kötődést, amely Kereszturyt végigkísérte egész életén.

A Zalaegerszegen született költő, író, irodalomtörténész életében, Balaton-képének kialakulásában meghatározóak voltak az anyai nagyapjának nemesgulácsi házában töltött évek, évtizedek. Minden bizonnyal meghatározó volt e vidéknek, a szélesebb értelemben vett Pannóniának művészetet termő levegője, története is. Ez semmiképpen nem megkerülhető az érzékeny és az értékekre figyelő gyermek, majd ifjú életében. Erre enged következtetni Illyés Gyula egy 1939-ben tett gulácsi látogatásról írt útirajza, portréja Kereszturyról (*Hajszálgyökerek*, Bp., Szépirodalmi, 1971). Hasonlóképpen Bodosi György *Völgyvallatás* című kötetében *Keresztury Dezső balatoni otthonai* című írása (B. Gy.: *Völgyvallatás*, Bp, Magvető, 1979). Nem véletlen, hogy mindketten ellátogattak a költő kíséretében (mert úgy tűnik ezt Keresztury fontosnak tartotta) Nemesgulácsra, ahová Keresztury mindig haza érkezett. 1918 és 1952 között ezt a falut tekintette otthonának. 1946 nyarán írói

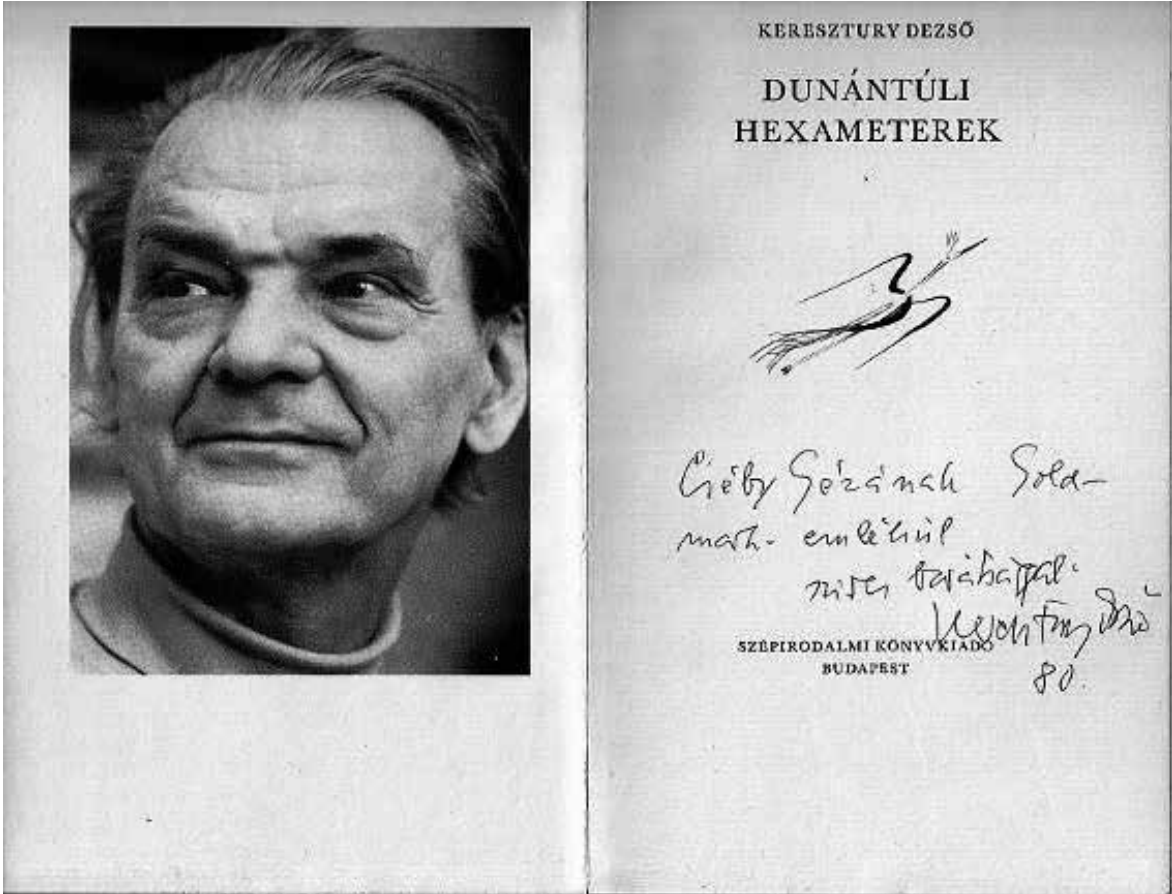

Keresztury Dezső: Balaton, 1960 borítója

találkozó hangulatában jött össze Nemesgulácson a Keresztury családnál, az Eöry-kúriában Illyés Gyula, Németh László és Tamási Áron (Lásd: Harmath István - Katsányi Sándor: *Veszprém megye irodalmi hagyományai*). Ezt az egykor jobb napokat látott kúriát, de elsősorban Eöry nagyapa emlékét a *Dunántúli hexameterek X* verse idézi meg. Annak a versciklusnak verse, melynek írásakor – Németh József irodalomtörténész szerint – a költő gondolatban Gulács, a Balaton környékén járt. Németh tökéletesen látja az ihlető táj erejét, amelytől a szerző nem tud, de nem is akar elválni:

„Ifjú legény volt még nagyapám, mikor ezt a diófát átültette a szőlőből, hova szarka vetette magvát. Együtt nőttek fel; felesége alatta várta a régi meleg nyarakon gyerekek csapatával.”

Apró-cseprő dolgokat húz elő emlékeinek tárházából, melyek mélyen belevésődtek tudatába. Nemcsak a nagyszülők, a szülők emléke, de az oly jelentéktelennek tűnő dolgoké is, mint egy-egy facsemete, a tamariszkusz lombja, egy malomkő – fontos számára. Már csak emléük maradt, de ezek nélkül üres mindaz, ami Keresztury számára ennek a tájnak lényegét meghatározza. Hisz ide kötötte ifjúsága ez volt „ifjúságom színhelye” – írta, ide kötötték a nagyszülők, ide kötötte apja tragikus végzete.

Keresztury Dezső: Dunántúli hexameterek, 1974 (a szerző arcképe és a kötet címlapja)

A Gulácsra való költözésre többször visszatér nemcsak az *Emlékezéseim. Szülőföldeim* című kötetében, de az előbb említett *Balaton* könyvében is. A nyolcéves gyermek Tapolcáról Gulácsig lovaskocsin tette meg az utat, éjszaka. „Annak az éjszakai kocsútnak emlékét semmi sem tudta bennem elhomályosítani.” – vetette később papírra, már érett fejjel. „Csorba hold világított a kristálytisza nyári égen; a kocsí lámpái inkább a rend kedvéért égtek; a sárga gyertyafény csak a lovak combján villant meg, a tájon szétporló holdfényből kísértetiesen derengtek elő az útmenti szederfák, egy-egy kőfeszület, malom, falusi templom, a házak, azután a lapályból kiemelkedő hegyek: Haláp, Hegyesd, Csobánc, Szentgyörgy, Tóti, Gulács s messze mögöttük, mindnyájukon uralkodva, a Badacsony.” Ez a tájleírás nemcsak a remek megfigyelőt, az író, színes tollát igazolja számunkra, hanem a táj iránti elkötelezettségnél jóval magasabb érzelmi kötődést: a táj iránti szeretetet. Később is többször

írt erről a vidékről, és ha kellett, ezért a pannon tájba ágyazott, természeti és épített környezetért perelt, viaskodott azoknak a – ahogy ő jellemzi – szörnyű épületeknek, intézkedéseknek ellenében, melyek elcsúfítják, tönkre teszik a gyermekkor emlékezetéből kifésülő egykori panorámát. Akárcsak annak idején Herczeg Ferenc, Keresztury is felemeli szavát a kőbányászat ellen, felhívva a figyelmet „a Badacsony oldalában ijesztőre tágult seb”-re, és Haláp, Gulács haldoklására.

Keresztury Dezső életét és munkásságát figyelve tehát nem nehéz fellelni a Balatonhoz való kötődés erős voltát. Ő örökké hű maradt ehhez a földhöz. Juhász Ferenc írja egy helyütt róla: „fényből, szeretetből és hűségéből szőtt ember volt”. Ez az ifjúkorban megpecsételődött vonzalom – talán ennél több is – az évek számával soha nem halványult. Személyes Balaton-környéki útjai, prózai és lírai munkái bizonyítják. Mert hogy is lehetne oly önfeledt szeretettel írni a Balaton vidékéről – ahogy ő tette –, ha nem a pannon

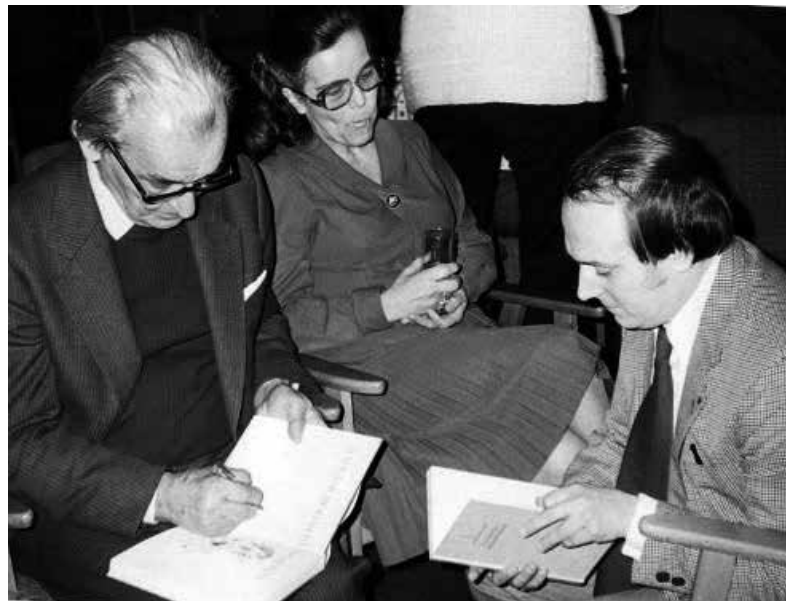
gyökerek határozzák meg mindennapjainkat, a világban való eligazodásunk lényeges pillanatait?

„Önfeledten néztük a tájat. (...) Ősvegetáció és kultúrtáj, ha tetszik: mocsár és szőlőskert – ez a két arc együtt mutatja a Balaton-vidék igazi jellemét. (...) a halk változatok kedvelői vannak benne otthon igazán. A dunántúli magyar világ jellegzetes része: pannón latinitás és munkás magyar századok örököse, őrzője.” – vallja a Balatonról szóló egyik írásában.

Ezt a vidéket fontosnak tartotta megismertetni másokkal is. Már 1940-ben megjelentette az Officina Kiadó a gazdagon illusztrált *Balaton* című kis kötetét. Ezt oly fontosnak tartotta a kiadó és maga a szerző, hogy a magyar nyelven túl idegen nyelvre is lefordították.

Az 1960-ban megjelentetett – előbb már említett – vaskosabb, részletesebb *Balaton* kötet külleme is igényes, szépen tipografált. A szerző szövegét neves magyar piktorok Balaton-ihlette festményei teszik teljessé. Ami a szöveget illeti, ennél szebb, líraibb művelődéstörténeti dolgozatot keveset lehet találni a Balatonról. Sokan és sokat írtak róla. Kiváló tudományos és irodalmi, szociográfiai művek születtek. Ez a kötet azonban valami egészen más. Ha valaki valóban közelebbről szeretné megismerni Magyarországot e nagyon is szerethető vidékét, a tavat, annak környékét, alapvető feladatának kell tekintenie, hogy e könyvet elolvassa. Keresztury nem a külső szemlélő aspektusából mutatja be a vidéket. Nagyon is személyes írás ez. Egy olyan ember írása, aki házigazdaként, okos tudósként, a táj és történelmének ismerőjeként, poeta doctusként vállalkozik végigkalauzolni az olvasót a szeretett tájon.

Természetes, hogy Keresztury Dezső versesköteteiben is megidézi a Balatont. Ezt igenlik az 1946 és 1956 között született *Dunántúli hexameterek*, melyeket a Magvető 1956-ban, a Szépirodalmi pedig 1974-ben, a költő 70. születésnapjára adott ki Keresztury barátjának, Borsos Miklósnak rajzaival. Persze e versesköteten túl, szinte valamennyi lírai kötetében találhatunk balatoni táj-ihlette verset. A Corvinánál 1978-ban megjelent *Táj változó fényben*, új és régebbi balatoni verseit (olykor azok részleteit) tartalmazza. A remek kiállítású kötet, inkább verses-fotóalbum, a versekhez méltó képeit Szelényi

Károly fotóművész készítette. Szelényi és Keresztury „balatoni” kapcsolatának több hasonló kötet volt a végeredménye.

Keresztury
Dezsővel
Zalaegerszegen
(1981)

A *Táj változó fényben* című album megjelenését követően rendezte meg 1979 májusában a Magyar Rádió a *Táj változó fényben* művelődéstörténeti vetélkedőjét, ahol a Balaton-part nagyobb településeinek csapatai – így Keszthely is –, három, körkapcsolásos fordulóban versenyzett a babérokért. A zsűriben ott ült Keresztury Dezső, Zákonyi Ferenc, Bertha Bulcsu s még páran a Balaton neves szerelmesei közül. (Csupán megjegyzésként említem, hogy az öttagú keszthelyi csapat egyik szerény részvevője magam valék, de azt büszkén, hogy mi nyertük meg a vetélkedőt!)

Már említettem, hogy Kereszturyra úgy hatott ez a táj, ez a Balaton-központú vidék, akárcsak korábbi költő elődeire. S nem véletlen, hogy a keszthelyi Helikon költőihez hasonlóan ő is az ókori Mediterraneum megtestesülését véli felfedezni a szőlő-érelő vulkánikus hegyek Balatonra lefutó partjaiban. Éppen ezért az sem véletlen, hogy a Dunántúlt is hexameterekben örökíti meg. S természetesen a Dunántúlt szívét a Balatont:

„Halkan csobban a víz csüggő evezőmön, a csónak tétova fut, lassul, zajtalan ingva megáll.
Hajlatos öble fölött pincék meszes arca világít;
árnyá bontja a fény távol a part vonalát.”
(*Dunántúli hexameterek VIII*)

Vagy a XIII versben:

„Szürke, vizes felhők függönyzik a távol eget; lenn fénylik a tó; hal csobban; a hullám lassan omolva távoli kúrtszót lenget a síkosan elgyűrűző hab hús páráiban...

(...)

Pásztori csend szentelte meg itt azelőtt a szívárvány kútját, ívét; most csatakos szél vijjog az őszben.”
(*Dunántúli hexameterek XIII*)

S mennyire más ez a vidék, mit az elsődleges szülőföld, Zalaegerszeg, amelyet hasonlóképpen szeret, de ahol az agyagos földben a legjobb ojtvány is csak savanyú bort terem. Itt Gulács, Badacsony, Szigliget napérlelte szőlőiben nektárt szüretelnek.

„Más bor nő Balaton-felföldünkön. Ide eljut még amaz ős part napja, lehellete. Itt, hol a testvér tenger jár vulkánokat oltván, lösz ülepítvén, lelsz még nem nagyüzemben készült bort, ha barát ad.

Nap s kő nedve ez: őrzi a lávás vér-iszap érdes lány ízeit, hús éj mély kék fényét, derülő ég hajnalodó könnyűségét, lángzó delek izzó örületét; a nap olvad, omolva kigyújtja a tükrös tó habszőnyeget, hogy a térrel is ittasan áldott illatot érleljen, zamatot izesítsen a szőlő fürtjeiben... Prüszkölve ragadják Hélios őrült ménjei végtelen útjaikon a tüzes kocsin álló gazdát, hogyha e lankákon forog át a kerék, s vad vágójuk szorosan gyepelőbe szorítja az isten.”
(*Dunántúli hexameterek XXI*)

Micsoda hömpölygő áradat ez a hexameterek kimért, fegyelmezett ritmusában, micsoda dicsőítése ez a balatoni táj borának. Mindannak a szépnek és jónak, amit e föld terem. Ugyanakkor a megnyugvás vidéke is, olykor látomás, álmokép, az ifjúság korának tovatűnt emlékei, ahogy *Zöld-kék* című versében írja. De versre serkenti a *Sirály*, a *Nádas*, a nagyvázsonyi *Magyar Benigna imakönyve*, az *Élő középkor*, a *Sírkövek*, s verset ír *Egy vén házra*, amely talán épp az egykori gulácsi emlékek felidézése.

Kereszturtyt persze nemcsak a táj, de annak története is vonzza. Művelődéstörténete, irodalomtörténete. A dunántúli „illetőségű” Berzsenyihez fűződő kapcsolatáról az imént szólt Pomogáts Béla. Arany

János munkásságának részletes kutatásain túl számos komoly tanulmánnyal, kötettel gazdagította a magyar irodalomtörténetet. Ilyenek voltak Batsányi kutatásai. Ő rendezte sajtó alá 1953-ban Tapolca híres szülőtte verseinek kritikai kiadását, amely mind a mai napig alapmű a korról, a költővel foglalkozók számára.

Kutatásai, írásai mellett tevékenyen is részt vállalt a hely szelleme, a genius loci megtartásában. Nagyrészt neki köszönhetjük, hogy a keszthelyi Festetics-kastély középső részét, a volt hercegi lakosztályt 1960-ban megnyitották a közönség előtt, s mint múzeum, látogathatóvá vált. Eredményes lépéseket tett I. gróf Festetics György rehabilitálására, műveinek – nem utolsósorban a Keszthelyi Helikonnak – elismertetésére. Az Irodalomtörténeti Közlemények 1963. 5. számában *Festetics György és a magyar irodalom* című esszéjében leszögezi: „A Keszthelyi Helikon hatása kisebb volt (a Georgikonénál – Cs. G.); főképpen azért, mert mielőtt intézménnyé tehetné volna, Festetics György 1819-ben meghalt. De ha alaposabban megnézzük, kik vettek részt munkájában, milyen célokat tűzött maga elé s milyen magvakat hintett ki a jövőbe: látni fogjuk, hogy jelentősége komoly volt, s hatása is méltó azokhoz, akik létrehívták. Újjászülető irodalmunk bölcsőjénél ott állnak a Keszthelyi Helikon géniuszai is.”

Festeticsről egyik versével is megemlékezik.

„Kifosztott országba a bukott király:
Keszthelyre úgy tért meg haza Festetics,
kiben korának Géniussza
szólt, hogy rabságot lerázza

(...)

Emelt hát könyvtárt, építe iskolát,
hajót, hidat jót s rendezte ünnepet,
hogy egyetértő ész növelje
csinosítását nemzetünknek.”

(*A helikoni gróf*)

Többször írt az egykor felügyelete alá tartozó keszthelyi Festetics-könyvtárról, annak értékeiről. Így az 1982-ben, az RTV-Minerva jóvoltából megjelent, *Híres magyar könyvtárak* kötetben is, büszkén említi meg: „a roppant pusztulástól, amelyet a második világháború hozott Magyarországra,

egyetlen főúri könyvtárunkat sikerült kimenteni, a keszthelyi Helikon Könyvtárat”. Hasonlóképpen emlékezhetünk a Magyar Televízióban vetített magyarországi könyvtárakat bemutató sorozatra, melynek főszereplője, narrátora Keresztury Dezső volt. Természetesen e sorozatban is kiemelt helyet kapott a keszthelyi egykori Festetics-könyvtár, azaz a keszthelyi Helikon Könyvtár. Talán ebből is kiderült, hogy Keresztury Dezső roppant fontosnak tartotta az ismeretek nagyközönséghez való eljuttatását, azaz a lehető legtisztább, legtisztességesebb ismeretterjesztést. Hasonlóképpen támasztja alá számos olyan balatoni könyv, füzet, amelynek bevezetőjét, egy-egy írását tudatosan és felelősségteljesen vállalta.

Mindazonáltal ide szeretném idézni Kellei György 2004-ben megjelent, Kereszturyt idéző írásának egyik megállapítását: „a cizellált stílus, a hatalmas műveltség, a klasszikus verselési forma, a hömpölygő, veretes pannon hangulatú sorok nem váltották ki sem az előző, sem a mostani társadalmi rend ítéseinek bókjait”. A summás megállapításból – amely minden kétséget kizáróan igaz – mint ellenpéldát, Zalaegerszeget mindenképpen ki kell emelni.

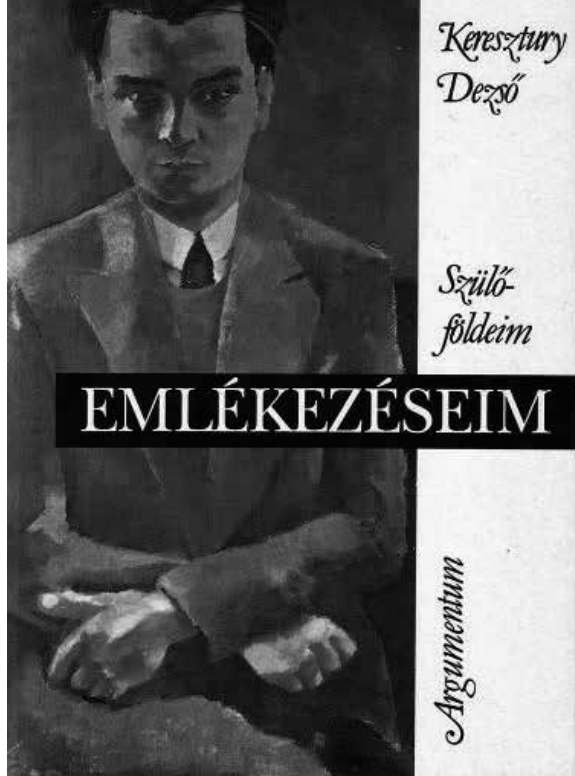
Ha beszélhetünk „pannon emberről”, „pannon lelkületű emberről”, akkor Keresztury Dezső az volt. Számos kortársa, művész- és íróbarátja is ehhez a tájhoz kötődött és kötődik (Egry, Lipták, Illyés, Szabó Lőrinc, Takáts Gyula, Borsos, Németh János, Csoóri Sándor és sorolhatnánk tovább).

Keresztury Dezső mindvégig megmaradt a Dunántúlon, a balatoni táj bűvöletében. Szinte egyé nő, azonosul vele:

„Kertek közt lakom én, Isten tenyerén, hol a szikla
tűz lesz a borban...
(...)”

Kertek közt lakom én, magam is kert szinte:
köves föld,
nap hold, szőlő, présház táplál...”
(*Dunántúli hexameterek XVIII*)

„Balatoniságát” büszkén vállalta. Szinte minden riportban, beszélgetésben visszatért erre a számára fontos és megkerülhetetlen kérdésre. Az Életünk 1967. II. számába így vall erről: „Attól

Keresztury Dezső 1993-ban kiadott önéletrajzi kötetének borítója

eltekintve, hogy anyai ágon minden őszám ennek a völgynek, a tapolcai síkságnak a lakója volt – Nemesgulács az én családi fészke –, őszám apai ágon is a Balaton körül éltek; a Kereszturyak nevét a Festetics-levéltárban nem egyszer megtaláltam, tehát valahogy az őszám parancsa is az, hogy ezzel a tájjal foglalkozzam, ugyanakkor az én gyermek- és felnőttkori élményeim is igen erősen idekötnek. Itt írtam munkáimnak nem kis részét.”

Bodosi *Völgyvallás* című kötetében megírja, hogy mindezek ellenére Keresztury-nak nem volt igazi balatoni otthona. Már mint egy geográfiailag meghatározott konkrét háza, tuszkulánuma. Ő ugyanis mindenhol otthon érezte magát a Balaton partján. Mindenütt ott volt a háza, lakása, „ahol a tóra tekintő halmok valamelyikén még szabad kitekintés nyílik a vizekkel, dombokkal, egekkel határolt végtelenre”.

Úgy gondolom, hogy ezt a szeretetet és ragaszkodást viszonzta a szülőföld. Itt, ma is, ezen a konferencián.

(A 2014. szeptember 4-én Zalaegerszeg MJV Dísztermében rendezett konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatai.)